

др **Ксенија Кончаревић**
Православни богословски факултет
Катедра за филологију
Београд

Библиографска делатност протојереја Бранка А. Цисаржа

Сажељак: У раду се приказује и критички валоризује делатност протојереја Бранка А. Цисаржа (1908–1982) на састављању двеју волуминозних библиографија из области теологије и православне духовности у Срба – *Један век њериодичне шїямїе СПЦ*, Београд, 1986–1991. и *Библиографије ѡроїведи шїямїаних у црквеним часоїисима за ѡследњих сїо їодина (1868–1970)*, Нови Сад - Београд, 1975.

Кључне речи: библиографије, историја српске периодике, црквена штампа, проповеди, Бранко А. Цисарж (1908–1982).

Библиографија* као научна дисциплина која се бави описом и проучавањем књига и свих врста серијских публикација – њиховом појавом, класификацијом и обрадом – у свакој области стваралаштва има изузетан значај. Значај библиографске обраде теолошке и литературе из области православне духовности, преглед досадашњих достигнућа у овој области у земљи и иностранству и најзначајније смернице за даљи рад на библиографској обради грађе из области српске теологије темељно је обрадио Б. Шијаковић¹ у студији која је послужила као пледоаје за покретање пројекта² библиографских описа грађе релевантне за праћење развоја српске академске теологије, контактних и комплементарних дисциплина, као и шире схваћене литературе из области православне духовности у Срба. У историјском осврту на библиографску обраду српске теолошке литературе Шијаковић на најистакнутије место ставља делатност протојереја Бранка Цисаржа (1908–1982)

---

* Излагање на научном скупу „Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати“ одржаном на Православном богословском факултету у Београду 28. маја 2010. у склопу пројекта бр. 149037А („Српска теологија у двадесетом веку“), који финансира Министарство науке и животне средине Републике Србије.

¹ Б. Шијаковић, *За библиографију срїске шїеолоїије*. [Пн:] Б. Шијаковић (уред.), *Библиографија срїске шїеолоїије*. Београд, 2009, књ. 1, стр. 15–22.

² У оквиру пројекта до момента писања овога рада у оквиру делатности Института за теолошка истраживања при Православном богословском факултету Универзитета у Београду реализоване су три публикације: В. Милићевић, М. Поповић, *Библиографија часоїиса „Боїословље“ (1926–1940, 1957–2006)* и „Зборника Православної боїословскої факулїейша“ (1950–1952). Београд, 2009; В. Петровић (прир.), *Манасїицрске и црквене библиоїеке. Зборник радова са сїиручної скуїа одржаной у Градскої библиоїеци у Руми 1. окїобра 2009*. Београд, 2010. и З. Радуловић, *Библиографија Дабробосанскої Исїиочника*. Београд, 2010.

на овом плану³. Овај рад представља покушај комплексног и систематског сагледавања делатности протојереја Бранка А. Цисаржа на састављању двеју волуминозних библиографија из области теологије и православне духовности у Срба – *Један век њериодичне шїамїе СПЦ*, Београд, 1986–1991. и *Библиографије њроїоведи шїамїаних у црквеним часоїисима за њоследњих сїо їодина (1868–1970)*, Нови Сад - Београд, 1975. са њеном критичком валоризацијом, и у томе контексту подсећања на његов драгоцен, данас можда неправедно заборављен, допринос српском богословљу.

Протојереј Бранко А. Цисарж рођен је 1908. године у селу Јаворку крај Брна у Моравској (садашња Чешка Република). Када је после Првог светског рата успостављена Чехословачка као држава, настао је покрет који је себи поставио задатак да се Чеси и Словаци вером што јаче приближе Словенима који исповедају православље. У тадашњем одушевљењу за православље и Цисаржеви родитељи прихватили су православну веру. На челу овог покрета за прелаз у православну веру стајао је епископ Горазд Павлик, кога ће Немци стрељати 1942. године. Пошто се православље у Чехословачкој развијало под окриљем Српске православне Цркве, епископ Горазд послао је један број младића да у Југославији стичу теолошко образовање у богословијама и на Богословском факултету. Међу овим кандидатима нашао се и Бранко Цисарж. Године 1928. Цисарж је завршио богословију у Сарајеву, а потом Богословски факултет у Београду 1934. За време студија оженио се Милицом Гавровић из Чачка. Рукоположен је за ђакона, а потом за свештеника и постављен за капелана Друге лозовичке парохије у Епархији браничевској. По завршетку студија постављен је за суплента Богословије у Битољу. Полагао је професорски испит из литургије, црквеног права, пастирског богословља и омилитике. У служби је оцењиван као марљив, вредан, одличан и поуздан радник. Као професор Битољске богословије радио је све до 1941. године, када је доживео прогон од Бугара. По преласку из Битоља у Београд, Цисарж је био додељен на рад Светом архијерејском синоду. Године 1945. упућен је на парохију у Чачак, на којој остаје све до 1951., када је постављен за пароха при храму Св. Александра Невског у Београду. Већ идуће године изабран је за професора Богословије Светог Саве у Београду, а потом је именован за инспектора богословија при Светом архијерејском синоду (1964). Са те дужности отишао је у пензију 1970. године. Одликован је црвеним појасом, протојерејским чином и правом ношења напрсног крста. Упокојио се 1982. године⁴.

Прота Бранко Цисарж остао је забележен у српској теологији, историји школства и националној култури као аутор већег броја радова. Објавио је, у коауторству са протојерејем Живаном М. Маринковићем, уџбеник *Омилиїика или шїеорија црквеної їоворнишїива*, Београд, изд. Светог архијерејског синода СПЦ, 1969. Аутор је уџбеника *Црквено їраво 1 – оїишїи гео и оїанизација Цркве*, Београд, изд. Све-

³ Б. Шијаковић, *Нав. дело*, стр. 19.

⁴ Љ. Дурковић-Јакшић, *Бранко Цисарж и њеїово дело*. [In:] Б. Цисарж, *Један век њериодичне шїамїе Срїске їравославне цркве (библиоїрафски оїис часоїиса и лисїова са їреїледом – садржаїем свих радова објављених у њима од 1868–1970. їодине*, Београд, 1986, т. I, стр. 7–8; Д. Калезић, *Проїоїереј сїавроїфор Бранко Цисарж, инсїекїїор боїословија у їензиїи (1908–1982)*. [In:] Б. Цисарж, *Нав. дело*, стр. 5–6; Д. Калезић, *Поводом смрїиїи їроїесора Цисаржа*. – Православље, 1982, 371, стр. 5.

тог архијерејског синода СПЦ, 1970., *Црквено право 2 – брачно право и црквено-судски пословици Српске православне цркве*, Београд, изд. Светог архијерејског синода СПЦ, 1973., као и приручника *О вери и моралу. Основи хришћанског морала*, Београд, изд. Светог архијерејског синода СПЦ, 1976. Такође, извршио је редактуру *Брачних правила Српске православне цркве*, Београд, изд. Светог архијерејског синода СПЦ, 1973. Израдио је неколико кратких типика, који су излазили у Београду као посебан додаток Гласнику Српске православне патријаршије⁵. Активно је сарађивао у црквеној периодици, где је у раздобљу од 1935. до 1977. (највише од средине 50-их до почетка 70-их година) објавио, колико смо установили, 149 прилога на страницама „Извештаја Богословије у Битољу“, сарајевског „Новог источника“, „Гласника Српске патријаршије“, Београд (у библиографским подножним референцама коришћеним у овоме раду означимо га скраћеницом ГСПП), „Гласника Српске православне цркве“, Београд (ГСПЦ), „Богословља“, Београд, „Православља“ – новина Српске патријаршије, Београд (ПНСП), а највише „Православне мисли“, Београд (ПР МО) и „Весника Савеза удружења православног свештенства Београд“ (ВСУЈ). У домену теолошке науке пружио је допринос расветљавању питања литурџике⁶, пастирског богословља⁷, омилитике⁸, црквеног права⁹,

⁵ *Крајак ишиик за 1954. годину*. – Гласник Српске православне патријаршије, 1953, 12, стр. 1–23; *Крајак ишиик за 1955. годину*. – ГСПП, 1954, 12, стр. 1–23 (посебан додаток); *Крајак ишиик за 1956. годину*. – ГСПП, 1955, 12, стр. 1–23 (посебан додаток).

⁶ *Крајак ишиик за 1954. годину*. – ГСПП, 1953, 12, стр. 1–23 (посебан додаток); *Крајак ишиик за 1955. годину*. – ГСПП, 1954, 12, стр. 1–23 (посебан додаток); *Крајак ишиик за 1956. годину*. – ГСПП, 1955, 12, стр. 1–23 (посебан додаток); *Зашто се служба св. великомученику Георгију, који ове године пада у црви дан Ускрса, преноси на други дан*. – ВСУЈ, 1956, 165, стр. 4; *Пошреба једнообразности бојослужења*. – ВСУЈ, 1958, 215, стр. 1–2; *Неке литурџичке особине 1958. године*. – ВСУЈ, 1958, 206, стр. 3; *Неке литурџичке особине 1959. године*. – ВСУЈ, 1959, 230, стр. 4; *Слава долоштерјенију Твојему (једно ишиање из Тийика)*. – ВСУЈ, 1960, 259, стр. 2; *Михољске задушнице (ирило одређивању времена њиховој израдовања)*. – ПР МО, 1960, 1, стр. 31–46; *Како иочише сенојно бденије и када са свештеником служиш и ђакон?* – ВСУЈ, 1961, 280, стр. 4; *Како треба разумети ириос Тийикона о разрешењу Духовне седмице*. – ВСУЈ, 1961, 287, 4; *Недеља мишара и фарисеја*. – ВСУЈ, 1961, 359/360, стр. 4; *Задушнице код Вука (ирид сивојодишњицу његове смрти и иоводом једне иоирешке сшаре више од сиво године)*. – ПР МО, 1963, стр. 101–104; *Шта је Кириоасха?* – ВСУЈ, 1964, 358, стр. 5; *Празник Св. Три јерарха и задушнице*. – ВСУЈ, 1966, 399, стр. 4; *Пишања и одговори*. – ВСУЈ, 1966, 400, стр. 6, 1967, 431, стр. 6; 441, стр. 5; 1968, 447, стр. 6; 452, стр. 8; 1970, стр. 498, стр. 7; *Развој чина шажне иокајања*. – Богословље, Београд, 1969, 1–4, стр. 139–155; *Црквена година*. – Богословље, Београд, 1970, 1–4, стр. 51–65; *Календар и његова реформа*. – ПР МО, 1970, 12, стр. 52–78.

⁷ *Пастирско руковођење верних (ирица из иасиирској бојословља)*. – Извештај Богословије у Битољу, Битољ, 1935/36, стр. 11–27; *О неоходности релијиске насшаве*. – Извештај Богословије у Битољу, Битољ, 1939, стр. 3–16; *Средства за усевање у иасиирској служби духовној руковођења*. – ПР МО, 1958, 1, стр. 55–61; *Положај свештеника и значај његовој личној живоиш за усиех у црквеној иасиирској служби*. – ПР МО, 1959, 1, стр. 14–23; *Свољашњоси црквеној иасиира*. – ПР МО, 1962, стр. 38–61; *За шемељнију личну сирему*. – ВСУЈ, 1963, 347/348, стр. 6–7; *Сшарање Цркве и заједнице о дошјојансшву човека (о иосебном иасиирсшву)*. – ПР МО, 1964, 2, стр. 1–15; *Верско незнање, неверовање, сумња и индиферентизам са сшановишшиа иасииралне шеоолојје*. – ПР МО, 1967, 69–78.

⁸ *Неоходности црквене иројоведи*. – Нови Источник, Сарајево, 1939, 8, стр. 249–252; 9–10, стр. 290–294; 11, стр. 344–348; 1940, 4, стр. 122–127; 6–7, стр. 190–195; *Значај црквене иројоведи*. – ВСУЈ, 1951, 43, стр. 3–4; *Уиошреба шшних иројоведи*. – ВСУЈ, 1958, 210, стр. 4; 211, стр. 2–4.

⁹ *Пишање другој свештеничкој брака*. – ВСУЈ, 1953, 110, стр. 3; *Немоућноси рехабилитације рашчињених свештеника*. – ВСУЈ, 1955, 150, стр. 3; *Још која о немоућносии рехабилитације рашчињених свештеника*. – ВСУЈ, 1955, 150, стр. 3; *Ошкада иосшоји црквена форма брака*. – ВСУЈ, 1959, 252, стр. 2.

историје Српске цркве¹⁰, опште историје хришћанске Цркве¹¹. Допринос теолошкој науци дао је и својим приказима монографија истакнутих страних и домаћих аутора¹². Посебно га је занимала проблематика историје српске црквене периодике¹³, из које је најкомплетнију студију пре појаве постхумно објављене библиографије *Један век периодичне штампе СПЦ* објавио у једном тематском зборнику¹⁴. Са овим су у вези и његови радови везани за рецепцију српске црквене периодике¹⁵, проблематику библиотекарства¹⁶ и састављање библиографија теолошке и духовне лите-

¹⁰ *Неколико сведочанстава о верском живоју у Србији у време устанка*. – ГСПП, 1954, 7–9, стр. 136–142; *Београдска бојословија у време Првој српској устанка*. – ПР МО, 1960, 2, стр. 14–30.

¹¹ *Монашка република (поводом 1000-годишњице Свете Горе)*. – ВСУЈ, 1963, 334, стр. 5. *Св. безмислини врачевци Козма и Дамјан*. – ВСУЈ, 1965, 394, стр. 2; *У чему је суштина борбе око поштовања икона*. – ВСУЈ, 1966, 401, стр. 1.

¹² Проф. архим. др Киријан Керн, *Православне пасхалне службе. Париз, 1957*. – ПР МО, 1958, 1, стр. 94–96; *Споменица православној свештенства 1941–1945*. – ВСУЈ, 1960, 266, стр. 4; *Приказ дела Л. Мирковића Хеорјолођија, Београд, 1961*. – ПР МО, 1961, стр. 136–138; А. Шмеман, *Введение в литургическое богословие*. – ПР МО, 1963, 6, стр. 159–163; *Оливера Милановић-Ловић и Пејтар Момировић: „Фрушкојорски манастири“*. Београд, 1963. – ВСУЈ, 1964, 353, стр. 8; *Др Леонтије Павловић: Кулиови лица код Срба и Македонца. Смедерево, 1963*. – ВСУЈ, 1965, 374, стр. 8. *Празнична и недељна јеванђеља. За штампу приредио еј. Хризостом. Земун, 1968*. – ВСУЈ, 1968, 460/461, стр. 4; „*Празнично црквено појање*“ *Св. Ласишавице, књ. I и II. Београд, 1969*. – ВСУЈ, 1969, 488/489, стр. 15; „*Музеј Српске православне цркве*“ *Свети. Душанића. Београд, 1969*. – ВСУЈ, 1969, 490, стр. 8; *Еј. Стефан Ласишавица, Српско православно црквено појање. Празнично појање, књ. I и II. Београд, 1969*. – ГСПЦ, 1970, 285–286.

¹³ *Српска црквена периодична штампа (поводом покушаја Београдске семинарије да оснује први црквени периодични лист)*. – ВСУЈ, 1953, 104, стр. 2; *Из историје српске црквене периодичне штампе I. Тешкоће око покретања првих црквених периодичних листова*. – ВСУЈ, 1955, 144, стр. 2; *Из историје српске црквене периодичне штампе II. Први периодични црквени лист у Србији „Пастир“*. – ВСУЈ, 1955, 145, стр. 2; *Из историје српске црквене периодичне штампе III. Први црквени периодични лист у Војводини „Беседа“ са додатком листа „Духовни зборник“*. – ВСУЈ, 1955, 146, стр. 2 и 147, стр. 2. – Нагласићемо да у овој области Цисарж није имао претходника. Једино је прота Милисав Д. Протић објавио прегледни рад *О периодичи Српске православне цркве*. – ПР МО, 1958, стр. 74–78. Иначе, у српској црквеној периодици среће се тек неколико прилога о значају црквене штампе: Т. Костић, *Штампа и свештенство*. – Глас Епархије нишке, 1908, 3, стр. 65–67; Б. Милошевић, *Значај црквене штампе*. – Весник Српске цркве, Београд, 1930, 11–12, стр. 678–680; Б. Несторов, *Нешто о поштреби верске штампе*. – ВСУЈ, 1954, 126, стр. 2; М. Д. Протић, *Споменница периодике Српске православне цркве*. – Православље, Београд, 1968, 36, стр. 8.

¹⁴ У питању је Цисаржева обимна студија *Удружено свештенство и његова периодична штампа*, објављена у: Д. Штрац (уред.), *Удружење православној свештенства Југославије 1889–1969. Споменица поводом 80-годишњице Свештенској удружења*, Београд, изд. Главног савеза Удружења православног свештенства Југославије, 1969, стр. 123–154. У овој студији разматра се проблематика почетака црквене периодичне штампе у Срба, делатности свештеничких удружења на оснивању периодичних гласила, са посебним освртом на „Весник Српске цркве“ – лист за хришћанску науку и свештеничко усавршавање (Београд, 1890–1933), затим недељни црквено-политички лист „Весник“ (1919–1930), лист за народ „Хришћанин“ (Београд, 1911–1914), односно „Православни хришћанин“ (Београд, 1922–1930), листове монашког свештенства („Духовна стража“, Београд, 1908–1910. и Сремски Карловци – Сомбор, 1928–1940), епархијске листове између два рата, периодичну штампу после Другог светског рата, часопис за богословску књижевност и црквено-сталешка питања „Православна мисао“ (Београд, 1958–70) и мање послератне листове свештеничких удружења.

¹⁵ *Шта други пишу о нашем часопису „Православна мисао“ 1958–1962*. – ВСУЈ, 1963, 347/348, стр. 7; *Приказ «Православне мисли за 1963» у Прашком листу*. – ВСУЈ, 1964, 371/372, стр. 15; *Наши сарадници (Лазар Димитријевић) у очима шведске кријшкве*. – ВСУЈ, 1967, 423, стр. 7; *Десејодидишњица «Весника»*. – ВСУЈ, 1959, 233/234, стр. 4–5; *Приказ Споменице Удружења православној свештенства Југославије (поводом 80-годишњице Удружења)*. Београд, 1969. – ПР МО, 1970, стр. 121–126.

¹⁶ *Какву би желели библиографију југословенске периодичне штампе*. – ВСУЈ, 1957, 181, стр. 1; 182, стр. 4; 183, стр. 4; 184, 4. (поводом Анала Лексикографског завода); *Значај црквених и манастирских библиотеке*. – ВСУЈ, 1965, 375, стр. 7.

ратуре¹⁷. Био је плодан хроничар догађаја на плану екуменских контаката¹⁸, пратио збивања у западним хришћанским црквама¹⁹ и у васељенском православљу²⁰, извештавајући, између осталог, о активностима делегација Српске православне цркве на скуповима чији је учесник био. Веома је ревносно извештавао и о активностима београдске Богословије²¹ у којој је предавао, о значајним збивањима у животу наше помесне Цркве²², а оставио је и низ сведочанстава о истакнутим савременици-

¹⁷ Библиографија есеја, чланака и расправа у „Веснику“ за 1963. – ВСУЈ, 1964, 353, стр. 7–8; Библиографија есеја, чланака и расправа у „Веснику“ за 1964. – ВСУЈ, 1965, 377, стр. 7–8; Библиографија есеја, чланака и расправа у „Веснику“ за 1965. – ВСУЈ, 1965, 395/396, стр. 11–12.

¹⁸ Рад хришћанских цркава на ујврђењу и очувању мира у свешћу. – ПР МО, 1960, 2, стр. 81–85; Хришћани у служби миру (поводом Свехришћанског конгреса за очување мира у Прају). – ВСУЈ, 1960, 291, стр. 1–2; Снажна жеља човечанства за мир (са Треће свехришћанске конференције за мир у Прају). – ВСУЈ, 1960, 272, стр. 1–2; Поводом Треће међународне хришћанске конференције за мир у Прају. – ВСУЈ, 1960, 270, стр. 1; Трећа скупиштина Свешћанске савешће цркава у Њу Делхију. – ВСУЈ, 1961, 299, стр. 1; „И на земљи мир“ (поводом Прве свехришћанске конференције за очување мира у Прају). – ПР МО, 1961, 4, стр. 97–112; Црква у служби мира (поводом седнице Хришћанске конференције за мир). – ВСУЈ, 1962, 317, стр. 1–2; „Исус Христос свешћоси свешћа“ (поводом Треће скупиштине Свешћанске савешће цркава у Њу Делхију). – ВСП, 1962, 304, стр. 1–2; Српска православна црква учланила се у Свешћанску савешћу цркава. – ВСУЈ, 1964, 358, стр. 6; Православна црква и мир у свешћу. – ГСПЦ, 1964, 35, стр. 228–232; Пред Друћу свехришћанску конференцију у Прају. – ВСУЈ, 1964, 361/362, стр. 4; Екумена и мир (Друћа свехришћанска конференција за мир у Прају). – ПР МО, 1964, 7, 107–114; Друћа свехришћанска конференција за мир у Прају. – ГСПЦ, 1964, 45, стр. 384–385; Христова Црква у служби мира (поводом Друће свехришћанске конференције за мир у Прају). – ВСУЈ, 1964, 365, стр. 1–2; Идеја екуменизма у православљу и Свешћанској савешћу цркава. – ПР МО, 1965, 8, стр. 31–47; На екуменском путу. – ВСУЈ, 1967, 431, стр. 1; Православље и екуменизам. – ВСУЈ, 1967, 424, стр. 1; Трећа свехришћанска конференција за мир. – ВСУЈ, 1968, 452, стр. 4.

¹⁹ Ватикански концил почео са радом. – ВСУЈ, 1962, 320, стр. 2; Из Римокатоличке цркве (Смрти папе Јована XXIII – Нови папа Павле VI – II ватикански концил). – ПР МО, 1964, 1, стр. 101–106; Англиканска црква и Православље. – ВСУЈ, 1966, 404, стр. 3–4; Из Римокатоличке цркве. – ПР МО, 1966, стр. 116–120.

²⁰ Руски епархији у Зајадној Европи на путу раскола. – ВСУЈ, 1966, 409/410, стр. 4; Пред Београдску свеправославну конференцију. – ВСУЈ, 1966, 409/410, стр. 1; Уочи Београдске свеправославне конференције. – ВСУЈ, 1966, 413, стр. 1; Свечано ошворена Београдска свеправославна конференција. – ВСУЈ, 1966, 414, стр. 1–2; Свеправославна београдска конференција завршена. – ВСУЈ, 1966, 416, стр. 1–2; Београдска свеправославна конференција. – ПР МО, 1966, 9, стр. 1–15; Алексеј, патријарх московски и целе Русије (уместној некролоја). – ВСУЈ, 1970, 501/502, стр. 1–2.

²¹ Богословија у Раковици прославила своју славу. – ВСУЈ, 1957, 190, стр. 4; Пред реформом у нашим богословијама. – ВСУЈ, 1958, 205, стр. 3; Богословија Св. Саве поново у Београду. – ВСУЈ, 1958, 207, стр. 2; Освећење кателе у зради Богословије Св. Саве у Београду. – ГСПЦ, 1958, стр. 61; Слава Богословије Св. Саве у Београду. – ВСУЈ, 1958, 214, стр. 3; Слава Богословије Св. Саве у Београду. – ВСУЈ, 1959, 238, стр. 4; Из животоја Богословије Св. Саве – Поводом екскурзије ученика петог разреда Богословије Св. Саве у манастире Моравске школе. – ВСУЈ, 1959, 250, стр. 2; Њејова Свешћоси патријарх Герман на ойропшијаном расијанку са овојоднињим мајурантијима Богословије Св. Саве. – ВСУЈ, 1960, 266, стр. 1; Слава Богословије Св. Саве у Београду. – ВСУЈ, 1960, 263, стр. 4; Пред реформама у нашим богословијама. – ВСУЈ, 1960, 200, стр. 1–2; Богословија Св. Саве у Београду пред значајним јубилејима (поводом 150-годишњице оснивања и 125-годишњице обнављања). – ВСУЈ, 1961, 284, стр. 1; Славље Богословије Св. Саве (поводом 125-годишњице јубилеја). – ВСУЈ, 1961, 285, стр. 3–4; Јубиларне прославе у Богословији Св. Саве у Београду. – ВСУЈ, 1961, 287, стр. 1–2; Час наслављен поводом ширдесетипетогодишњице паузе. – ВСУЈ, 1963, 340/34, стр. 6; Свешћосавска прослава у Богословији и на Богословском факултету. – ВСУЈ, 1964, 351, стр. 2; Прослава Св. Саве у београдској Богословији. – ВСУЈ, 1965, 375, стр. 2; Прослава дана сјављања моштију Св. Саве у београдској Богословији. – ВСУЈ, 1967, 430, стр. 1; Прослава Св. Саве у Богословији. – ВСУЈ, 1967, 423, стр. 2–3; Прослава Св. Саве у београдској Богословији. – ВСУЈ, 1970, 491, стр. 1.

²² Устојичење новог захумско-херцеговачког епископа Г. Владислава у Мостару. – ВСУЈ, 1955, 152, стр. 1 и 3; Користи од епархијског семинара. – ВСУЈ, 1958, 245, стр. 1–2; Шешња кроз благо старошћавно (поводом „Изложбе средњовековних фресака). – ВСУЈ, 1958, 225, стр. 2–3; Хиројонија новог

ма²³. Најзад, пажњу заслужују и његове проповеди²⁴ и пригодни чланци написани поводом јубилеја знаменитих личности – представника хришћанске културе²⁵. Свакако је да овако плодна и свестрана делатност на афирмацији хришћанских вредности и расветљавању питања богословске науке у времену у коме је делао прота Бранко Цисарж – а врхунац његовог стваралаштва пада на године доминације атеизма у српском друштву и агресивне гетоизације Цркве – и поред извесних контроверзних момената (Цисаржева активност у Удружењу православног свештенства Југославије и његовим гласилима) заслужује пуно поштовање.

У опусу протојереја Бранка Цисаржа, неоспорно, средишње место заузимају две волуминозне монографије: *Библиографија иројоведи шћамјаних у црквеним часојисима за јоследњих сјо јодина (1968–1970)*, Нови Сад - Београд, изд. Удружења православног свештенства Епархије бачке, 1975. и *Један век јериодичне шћамјие Срјске јравославне цркве (библиографски ојис часојиса и лисјова са јрејледом – садржајем свих радова објављених у њима ог 1868–1970. јодине)*, Београд, изд. Светог архијерејског синода СПЦ, 1986–1991, т. I-II. Истаћи ћемо да у овим заматним прегнућима Цисарж готово да није имао претходника у српској средини²⁶.

ејискоја далмајиској Сјефана. – ВСУЈ, 1959, 244, стр. 3–4; *Поводом изложбе фресака из манастира Милешеве*. – ВСУЈ, 1960, 253, стр. 2; „*Овај истјоријски сјоменик јод зашћићјом је државе*“. – ВСУЈ, 1960, 261, стр. 3. (у вези са делатношћу Завода за зашћиту споменика културе везаном за очување наше хришћанске баштине); *Семинар свешћенства Архиејискојје беојрадско-карловачке*. – ВСУЈ, 1960, 257, стр. 2; *Две значајне црквене изложбе у Беојраду („Иконе из Јујославије“ и „Орнаментји фресака“)*. – ВСУЈ, 1961, 298, стр. 2 и 4; *Пред дојјунот ујовора о соцјјалном осјјурању (размишљања јред јлавно скупјшћину Савеза)*. – ВСУЈ, 1963, 326, стр. 2; *Прослава дана сјаљивања мошћју Св. Саве у Беојраду*. – ВСУЈ, 1963, 334, стр. 6; *Прослава Недеље Православља*. – ВСУЈ, 1963, 330, стр. 1; *Манифесћација Православља (Прослава Недеље Православља у Беојраду)*. – ВСУЈ, 1964, 355, стр. 3; *Мио јосј са далекој Севера (боравак норвешкој свешћеника М. Лејеа у Јујославију)*. – ВСУЈ, 1964, 358, стр. 5–6; *Одлазак сениора Лејеа из Јујославије*. – ВСУЈ, 1964, 356, стр. 5–6; *Недеља Православља*. – ВСУЈ, 1965, 379, стр. 1; *Прослава Св. Саве у Беојраду, Ср. Карловцјма и Бечу*. – ВСУЈ, 1966, 299, 2–3; *Делејјати Срјске јравославне цркве на јрослави 1100-јодшћињце Гирила и Метјодјја у Чехословачкој*. – ПНСП, 1969, 54, стр. 4–5.

²³ *Пројјојереј сјааворофор др Душан Лазичић, рекјор Бојословије у јензију*. – ВСУЈ, 1954, 133, стр. 4; *Пројјојереј сјааворофор др Јефјја Прњайовић, инсјекјор бојословија у јензију*. – ВСУЈ, 1962, 306, стр. 4; *Проф. Бојословије Косјја Велимировић*. – ВСУЈ, 1963, 332, стр. 3; *Свешћеник нобеловац Марјин Лујер Кинј*. – ВСУЈ, 1964, 369, стр. 8; „*Човек јодине*“ *Марјин Лујер Кинј*. – ВСУЈ, 1965, 354, стр. 8; *Оличење човекољубља (јоводом смрћи др Алберјја Швајцера)*. – ВСУЈ, 1965, 390, стр. 6; *Мученичка смрћ др Марјина Лујера Кинја*. – ВСУЈ, 1968, 454/455, стр. 4; *Поводом смрћи Ј. А. Хромачке*. – ВСУЈ, 1970, 498, стр. 5–6.

²⁴ *У чему је сила Православља (некојико мисли јоводом Недеље Православља)*. – ВСУЈ, 1961, 281, стр. 1; *Сваки нас Божић јодсећа на најнеојходнију јојребу срца – јубав*. – ВСУЈ, 1964, 349, стр. 3. *Два лица јојојиској крсћја*. – ВСУЈ, 1965, 380, стр. 3–4; *О духу Православља*. – ВСУЈ, 1967, 427, стр. 1–2; *О значају храма (шезе)*. – ВСУЈ, 1968, 445, стр. 3; *О сусрешу са Христјом (на Срејшење)*. – ВСУЈ, 1970, 497, стр. 3; *На св. ай. Пејтра и Павла (о вери, нади и јубави)*. – ВСУЈ, 1977, 433/444, стр. 3.

²⁵ *Некојико мисли Ф. М. Дојјојевској (јоводом 75-јодшћињце смрћи)*. – ВСУЈ, 1956, 160, стр. 4; *Блез Паскал (јоводом шћрсјјјојошћињце њејове смрћи)*. – ВСУЈ, 1962, 323, стр. 3.

²⁶ У српској теолојји пре појаве Цисаржевих библиографских остварења постојале су само неколике ретроспективне библиографије – *Библиографија јравославне шеолојје у Јујославију (1945–1962)* Чедомира Драшковића. – Православна мисао, Београд, 1962, стр. 116–157, затим библиографија И. Ивачковића и П. Маркићевића *Срјска бојословска књјжевност у 1904. и 1905. јодини*. – Београд, 1906, стр. 1–120, библиографски прегледи часописа *Весник Срјске цркве* 1890–1930. – Весник Српске цркве 1930, 1, стр. 6–82; *Глас истјине*. – Православна мисао, Београд, 1961, стр. 77–97; *Зборник Православној бојословској факулћетји* (књ. 1–3) и *Бојословља* (1926–1940. и 1957–1960) – Богословље, Београд, 1961, стр. 125–146, као и персоналне библиографије – Димитрија Руварца, епископа шабачког др Симеона Станковића, епископа бањалучког Платона Јовановића, епископа бачког др Иринеја

У некрологу објављеном поводом смрти протојереја Бранка Цисаржа у „Православљу“ бр 371. из 1982. године протојереј Димитрије Калезић, осврћући се на значај његове библиографске делатности, истакао је: „Врело његових информација о литератури и изворима била је библиографија (на картонима) часописа Српске цркве од 1868 до 1970. године. То је његов пионирски подухват, један и јединствен у нашој култури. Тај рад представља први предуслов за бављење науком. Негде првих година нашег вијека неуморни радник на књизи Скерлић говорио је како у нас нема ни елементарних предуслова за бављење науком: немамо ни сређених архива, ни критичких издања, ни библиографија појединих наших писаца, а да не и говоримо о библиографијама целокупног опуса наше науке сређене по струкама. То је, каже даље Скерлић, нешто што имају културне земље и што треба да раде библиографска одељења наших већих библиотека, а главни центар свега тога је Лексикографски завод Југославије у Загребу. Тај велики подухват је код нас за црквену штампу подузео и обрадио покојни Бранко Цисарж. Један мањи дио те библиографије је издвојен и објављен – само проповиједи, штампане на страницама црквених часописа у времену од 1868. до 1970. године (објављено у „Богословљу“ и посебно). О врједности тога дјела није потребно посебно говорити. Ономе ко зна ту врједност све је јасно. Ономе ко не зна и коме то није потребно – не врједи ни говорити. Али једнога дана када то дјело угледа свјетлости то ће бити споменик покојноме Цисаржу, урађен његовом руком у часовима одмора и рада, у бесаним ноћима и кратким временским „одломцима“ између разних обавеза и дужности. Тај његов споменик биће од огромне користи и будућим радницима на књизи, и не само у области теологије него уопште на књизи, јер је на страницама црквених часописа за минулих стотинак година било и теологије и нетеологије, и умјетности и критике – научне, језичке, умјетничке... Докле год буде било макар и једног примјерка, име њеног аутора биће активно присутно у научним библиотекама и центрима научне информатике. Тај рад никад неће застарјети <...>. Библиографија <...> остаје трајно да врједи и да бива све вреднија. Ово дјело, заједно за каталогом хиландарских рукописа од оца Саве Хиландарца, такође Чеха, чини монументалне основе српске и југословенске библиографије. Њих двојица су на свој начин наставила рад својих великих земљака – Шафарика и Јиречека“²⁷.

Свој посао на библиографији часописа Српске православне цркве Бранко Цисарж отпочео је још у време Другог светског рата, а рад на овом обимном и веома захтевном подухвату окупираће га у наредних тридесетак година. Аутор није

Ђирића, проте Љубомира Влачића, и посебно професора Православног богословског факултета проте др Драгутина Анастасијевића, др Душана Глумца, др Филарета Гранића, др Дамаскина Грданичког, др Радослава Грујића, проте Стевана М. Димитријевића, др Александра Павловича Доброклонског, др Милоша Ерделјана, др Јордана П. Илића, др Радивоја Јосића, др Борислава Јоренца, Марка Микијеља, др Лазара Мирковића, др Атанасија Поповића, др Јустина Поповића, др Тихомира Радовановића, др Симеона Станковића, др Димитрија Стефановића, др Драгослава Страњаковића, др Теодора Титова, др Сергија Викторовича Тројицког, др Викентија Флоријановича Фрадинског. - Исп. Б. Цисарж, *Један век периодичне штампе Српске православне цркве (библиографски опис часописа и листова са прегледом – садржајем свих радова објављених у њима од 1868–1970. године*, Београд, 1986, т. I, стр. 106–107; В. Милићевић, М. Поповић, *Библиографија часописа „Богословље“ (1926–1940, 1957–2006) и „Зборника Православног богословског факултета“ (1950–1952)*. Београд, 2009, стр. 195–201.

²⁷ Д. Калезић, *Поводом смрти професора Цисаржа*. – Православље, 1982, 371, стр. 5.

доживео излазак свога животног дела из штампе. Рукопис тога дела, наиме, угледао је светло дана четири године након његове смрти захваљујући заинтересованости Светог архијерејског синода за његово откупљивање, као и труду Загорке Пејовић, протине кћери, на припремању рукописа за штампу и напорима редактора овога издања проф. др Љубомира Дурковића-Јакшића. У току припреме за штампу редактор је настојао да ни у чему не повреди ауторову концепцију и метод рада. Интервенције су извршене само у изузетним случајевима, а односе се на обележавање бројевима ознака за редослед слова и библиографских јединица, уклањање дупликата библиографских јединица који су примећени у току рада и поделе дела на томе (први од слова А до Љ, а други од слова М до Ш)²⁸.

Библиографија *Један век периодичне штампе Српске православне цркве* састоји се од *Предговора* (стр. 13–14), списка скраћеница за часописе и листове (стр. 15–17) *Увода* (стр. 19–65) и око 50 000 библиографских јединица сложених по азбучном реду појмова на које се односе (стр. 67–463 у првом и 13–571 у другом тому). У *Предговору* аутор говори о значају овога рада, излаже његову концепцију и даје инструкције за служење књигом, након чега следи објашњење значења скраћеница. Као мотиве за рад на овој библиографији аутор истиче пре свега потребу увида у материјал који доноси велики број часописа и листова Српске православне цркве што су излазили у периоду од 1868. до 1970. године, а који се углавном не могу наћи на једном месту и у комплетима. Аутор је, по властитом признању, грађу за ову библиографију прикупљао и исписивао дуги низ година, онако како му је који часопис доспевао у руке, јер „наше јавне библиотеке ретко поседују комплете свих ових часописа и листова“²⁹. Зато је, поред јавних, Бранко Цисарж обишао и многе црквене и манастирске библиотеке широм земље. Занимљиво је и ауторово признање да је рад на библиографији предузео првобитно искључиво из властитог интересовања за ову проблематику, али када је увидео колико је богатство скривено у српској црквеној периодици и колико би појава једног оваквог приручника могла користити научним радницима, свештеницима, студентима и ученицима богословија, као и свима које интересује прошлост Српске православне цркве, у њему се родила мисао да ово дело преда и широј академској, црквеној и културној јавности.

У *Предговору* се аутор критички осврнуо и на извесне пропусте до којих је неминовно морало доћи у његовом раду. „До њих је дошло или због недостатка библиографских приручника код нас или зато што се црквена периодика (да ли из непажње или намерно) једноставно прећуткује. Примера ради, *Енциклопедија Јујославије* Лексикографског завода у Загребу уопште није регистровала не само мање црквене часописе и листове него чак ни „Хришћански весник“ проте Алексе Илића који је, иако са прекидима, пуне три и по године крајем прошлога и почетком овога века био најугледнији црквени лист. То се може рећи и за „Преглед Цркве епархије нишке“ (Ниш, 1920–1941) и за два најелитнија црквена часописа између два рата – „Хришћанска мисао“ у Београду (1935–1940) и „Хришћанско дело“

²⁸ Исп. Љ. Дурковић-Јакшић, *Нав. дело*, стр. 8.

²⁹ Б. Цисарж, *Један век периодичне штампе Српске православне цркве (библиографски опис часописа и листова са прегледом – садржајем свих радова објављених у њима од 1868–1970. године*, Београд, 1986, т. I, стр. 13.

у Скопљу (1935–1941) и многе друге³⁰. Аутор такође показује свест о томе да је недостатак ове библиографије чињеница да није сређена по децималном систему или по областима (дисциплинама) него по насловима: „Децимална класификација је позната само по малом броју стручњака. Класификација по струкама са своје стране захтева да се свака расправа претходно проучи и тек тада одреди којој струци припада. Аутор се зато задржао на систему наслова који даје релативно брз и тачан преглед о ономе о чему се писало. Из тог разлога поједини прилози појављују се по два-три пута³¹. У библиографију, иначе, нису уврштени изузетно кратки штампани прилози (најчешће из рубрика *Полијички ирепег, Домаће вестии, Иностране вестии, Из Српске цркве, из државе, Разне црквене вестии, Књижевне белешке, Школа и просвеџа, Са уредничкој сџола, Криџиџа, Лисџак* и сл.), него само они већи од једне странице. Такви кратки прилози који су изостали из библиографије редовно су излазили у бројним црквеним и друштвеним гласилима, али би њихово евидентирање, по ауторовој процени, знатно повећало обим овог библиографског остварења. Такође, приликом ексцерпирања грађе нису били узети у обзир календари, којих је било много, иако они садрже драгоцену грађу занимљиву за библиографску обраду; аутор је обрадио само календар Српске православне патријаршије „Црква“ као периодичну публикацију овога типа од највећег националног значаја. Из техничких разлога у ову библиографију нису унете ни проповеди, беседе и посланице штампане у часописима и листовима. Писац их је, наиме, објавио раније у засебној књизи под насловом *Библиографија ироповеди шџамџаних у црквеним часописима за иоследњих сџо иодина* коју је, након објављивања у наставцима у „Богословљу“, гласилу Православног богословског факултета у Београду, св. 1–2 за 1972, стр. 85–154, св. 1–2 за 1973, стр. 125–176 и св. 1–2 за 1974, стр. 115–195, издало Удружење православног свештенства Епархије бачке као прву књигу своје библиотеке (Београд – Нови Сад, 1975, стр. 236). Такође, током рада на убличавању рукописа за штампу један део картица је изгубљен, о чему налазимо напомене редактора на више места. Из свих тих разлога обим ове библиографије је знатно смањен.

Током рада на библиографији Цисарж се суочио и са мноштвом прилога у црквеној периодици непотписаних или потписаних иницијалима (типа: *А., А. Сџ.*, *И., Д-ћ М., ...граї*) или псеудонимом (типа: *Свеџосаваџ, Сеоски иоџа, Срб, Србислав, Посмаџрач, Православаџ* и др.). Он се потрудио да, где год је то било могуће, реконструише ауторство сваког конкретног прилога, али у великом броју случајева аутори су остали непознати.

Посебан методолошки проблем аутору је представљао избор часописа и листа из којих ће грађа бити ексцерпирана. У овоме погледу аутор је испољио доста велику ширину тако да је узео у обзир не само званична црквена гласила, него и листове хришћанских удружења, неки пут и опозиционих у односу на јерархију, гласила духовних школа, манастира, богомољачких братстава, парохијских заједница и др. Посебан куриозитет представља чињеница да је аутор библиографски обрадио извесне часописе који никако не спадају у периодику Српске православне

³⁰ *Исџо*, стр. 13.

³¹ *Исџо*, стр. 13.

цркве („Глас православља“ као гласило неканонске Хрватске православне цркве у Независној Држави Хрватској, који је излазио латиницом у Загребу 1944–1945. године). Међутим, он није узео у обзир „Гласник“ (касније „Весник“), службени орган самопрокламоване Македонске православне цркве у Скопљу, покренут након македонског раскола.

Већ смо истакли да је основни принцип распоређивања грађе у овој библиографији тематски. Све јединице о истом предмету дате су азбучним редом имена аутора. Уколико је неки аутор у више наврата писао о истој теми, његови прилози унети су хронолошки редом објављивања.

Грађа за библиографију ексцерпирана је из следећих часописа и листова (навешћемо их азбучним редоследом): *Архив за историју Српске православне митрополије карловачке*, Сремски Карловци, 1911–14; *Банайски весник*, Вршац, 1941; *Беседа*, Нови Сад, 1868–70; *Бојословски архив*, Алексинац, 1990; *Бојословски гласник*, Сремски Карловци, 1902–15; *Беседник*, Пожаревац, 1885, Ваљево, 1890, Пожаревац, 1903; *Бојомоља*, Београд 1920; *Бојословље*, Београд, 1926–40, 1957–70; *Бранич Православља*, Велики Бечкерек, 1985; *Браничевски весник*, Пожаревац, 1933–41; *Брайсџиво*, Сарајево, 1925–41; *Весник*, недељни црквенополитички лист, Београд, 1919–30; *Весник*, орган свештеничког удружења СФРЈ, Београд, 1948–70; *Весник Српске цркве*, Београд, 1890–1914 и 1921–33; *Верољуб*, Београд, 1928–29; *Вјесник*, Сарајево, 1909–14; *Глас Ејархије нишке*, Ниш, 1899–1900 и 1907–10; *Глас истиине*, Нови Сад, 1884–90; *Глас љавославља*, Београд, 1882–83; *Глас љавославља*, Скопље, 1933–41; *Glas pravoslavija*, Загреб, 1944–45; *Глас Православне ејархије нишке*, Ниш, 1967–70; *Глас Цркве*, Шабац, 1923–33. и 1940; *Гласник*, Темишвар, 1920–40; *Гласник Ејархије тимочке*, Зајечар, 1935–41; *Гласник Православне далмајинске ејархије*, Задар, 1983–1911; *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији*, Београд, 1900–14; *Гласник Српске митројаршије*, Београд, 1920–38; *Гласник Српске љавославне цркве*, Београд, 1939–70; *Духовна зрнца*, Крагујевац – Ниш, 1900–1901; *Духовна стиража*, Сремски Карловци, Сомбор, 1928–40; *Духовна стиража*, Београд, 1908–1910; *Духовни зборник уз Беседу*, Нови Сад, 1868–70; *Жејва*, Осиејек, 1936; *Живош*, Сремски Карловци, 1922; *Жича*, Крушевац, 1889; *Жичка градина*, Жича – Краљево, 1937; *Жичка еванђелска делатност*, Жича – Краљево, 1939; *Жички благовесник*, Краљево, 1939–40; *Жички венац*, Битољ, 1936; *Жички весник*, Чачак, 1963; *Збирка радова ученика бојословије Свејшој Саве*, Београд, 1908; *Зборник Бојословској факултетија*, Београд, 1950–1954; *Зборник службених објава Ејархије у Великој Кикинди*, Кикинда, 1927–30; *Званични гласник Српске митрополије*, Нови Сад, 1876; *Златослов*, Сремска Митровица, 1930–31; *Извештај Бојословије Свејшој Саве у Беотраду*, Београд, 1900–14; *Извештај Бојословије у Бишољу*, Битољ, 1930–40; *Извештај Бојословије у Загру*, Задар, 1848–1914; *Извештај Бојословије у Призрену*, Призрен, 1891–1906. и 1931–40; *Извештај Бојословије у Рељеву*, Сарајево, 1877–1913. и 1930–38; *Извештај Бојословије у Сремским Карловцима*, Сремски Карловци, 1875–1914; *Извештај Бојословије на Цетињу*, Цетиње, 1930–38; *Извештај Српске краљевске бојословије*, Београд, 1881–1903; *Истиина*, Задар, 1885–1888; *Источник*, Сарајево, 1887–1914; *Лешојис Тимочке ејархије*, Зајечар, 1923–1934; *Листићи Свејшој цара Лазара*, Чачак, 1919–20; *Мали Бојољуб*, Сремски Карловци, 1933–35; *Мали вјесник*, За-

греб, 1962; *Мали мисионар*, Битољ, 1934–38; *Мир*, Београд, 1893–1896; *Мисионар*, Крагујевац, 1936–41; *Мисионар*, Битољ, 1935; *Мисионарска писма*, Битољ, 1932–34; *Монашки подмладак*, Београд - манастир Раковица, 1928; *Народни весник*, Београд, 1931; *Народни свештеник*, Загреб, 1906–07; *Наш листић*, Даљ, 1934–35; *Наша Црква*, Пожаревац, 1912. и 1914; *Недеља*, Сремска Митровица, 1925–26; *Недеља православаља*, Ниш, 1924–41; *Недеља православаља*, Жича, 1939–40; *Недеља православаља*, Херцег Нови, 1938; *Нишка духовна стража*, Ниш, 1939–41; *Нове душе*, Крагујевац, 1922; *Нови источник*, Сарајево, 1934–41; *Нови џуџи*, Сремски Карловци, 1920–21; *Њива Божија*, Битољ – Крагујевац, 1935–36; *Оштрије васкрсење*. *Жичка еванђелска делатност*, Жича – Краљево, 1939; *Парохијски весник*, Врчин, 1931; *Пасиџир*, Београд, 1868–70; *Пасиџир*, Призрен, 1925–27; *Пасиџир*, Цетиње, 1936–39; *Пасиџир добри*, Сремски Карловци, 1905–07; *Пасиџирска реч*, Београд, 1906–14; *Пасиџирски глас*, Крагујевац, 1937–41; *Писмо*, Жича, 1939–40; *Покрајни народ*, Београд, 1933–34; *Православаље*, Београд, 1871–73; *Православаље*, новине Српске патријаршије, Београд, 1967–70; *Православаље*, Сремска Митровица, 1910–14; *Православаље*, Београд 1934–36; *Православаље*, Београд, 1936–38; *Православна мисао*, Београд, 1958–70; *Православна хришћанска заједница*, Крагујевац, 1922–35; *Православни Божић*, Жича, 1940; *Православни браник*, Загреб, 1938–40; *Православни мисионар*, Београд, 1958–70; *Православни свештеник*, Алексинац, 1904–05; *Православни хришћанин*, Београд, 1922–30; *Прејлед Цркве Ејархије жичке*, Чачак, 1919–38; *Прејлед Цркве Ејархије нишке*, Ниш, 1920–41; *Преображење*, Даљ, 1935; *Просвејта*, Цетиње, 1889–1901; *Пројски весник*, б. м., 1903; *Пуџи*, Београд, 1933–34; *Раковички народни листић*, Београд - манастир Раковица, 1933–34; *Саборници*, Београд, 1920–21; *Светијорска веси*, Крагујевац, 1926–34; *Светијормански весник*, манастир Свети Роман – Ниш, 1930–31; *Светиосавље*, Београд, 1932–41; *Светиосавски џуџи*, Пожаревац, 1940–41; *Светиосавско звонце*, Београд, 1969–70; *Serbian Orthodox Church*, Београд, 1965–66; *Сион*, Београд, 1874–75; *Српска самозаконија*, Нови Сад, 1897; *Српски свештеник*, Сарајево, 1912–14; *Српска црква*, Сарајево, 1919–20; *Српски митрополијски гласник*, Сремски Карловци, 1903–20; *Српски Сион*, Нови Сад – Сремски Карловци, 1891–1907; *Српче*, Ниш, 1940–41; *Теолошки поједи*, Београд, 1968–70; *Ушештеније*, Београд, 1909; *Хиландар*, Београд, 1920; *Хришћанин*, Београд, 1914–14; *Хришћанска мисао*, Београд, 1935–40; *Хришћански весник*, Београд, 1879–1914; *Хришћански живоји*, Сремски Карловци 1923–27; *Хришћанско дело*, Скопље, 1935–41; *Црква*, календар Српске патријаршије, Београд, 1934–70; *Црква и живоји*, Скопље, 1922–29; *Црквени гласник*, Лесковац, 1887–1889; *Црквени учештеније*, Нови Сад 1904.

Ради лакшег сналажења у овако обимном корпусу из кога је ексцерпирана грађа (134 часописа) аутор је дао и *Увод*, у чијем првом поглављу је укратко обрдио преглед историјског развоја периодичне штампе Српске православне цркве (стр. 19–33), док је библиографски опис сваког појединачног периодичног издања приказао у глави 2. под насловом *Библиографски подаци периодичне штампе Српске православне цркве изнећи азбучним редом црквене периодике* (стр. 34–66). За сваки часопис аутор је изнео време излажења, настојећи да тачно означи и сваки прекид у излажењу ако га је било, навео имена уредника, затим поднасловe, који су често, како и сам примећује, „мењали не само тон него и правац и садржину часо-

писа³², а дао је и податке о формату сваког обрађеног гласила. Илустроваћемо то на неколико карактеристичних примера.

БОГОСЛОВСКИ АРХИВ са поднасловом: „Лист за црквену науку и књижевност“ – Алексинац 1900. Покренуо га је, уз сарадњу „неколико радника на црквеној књижевности“ са благословом ондашњег епископа нишког Никанора и био његов власник и уредник професор Стеван Веселиновић, касније ректор Богословије Светог Саве у Београду.

„Богословски архив“ је имао задатак „да брани начела свете Православне Цркве; да уноси скромне прилоге у сиромашни храм наше црквене књижевности и да на време објави сваки озбиљнији покрет у црквеној науци и животу“.

Излазио је у двомесечним свескама од 6–8 штампаних табака и имао је следеће рубрике: 1. Наука – у којој су штампани оригинални одабрани радови и бољи преводи из стране црквене књижевности и из свију грана богословске науке; 2. Хроника из домаће и страних цркава; 3. Статистика – из појединих верских друштава; 4. Додаци и notiце – са значајнијим појавама у црквеном животу и науци и 5. Библиографија и критика значајних научних састава.

Штампан је у штампарији Ђорђа Мунца у Нишу. Иако је био један од најбољих црквених часописа свога времена – изашле су само прве три свеске (стр. 1–344).

Југословенска штампа (Реферати и библиографија), Београд 1911, стр. 79. и Драг. Мирчетић погрешно наводе да су изашле само прве две свеске.

Енциклопедија Југославије Лексикографског завода га не региструје³³.

ГЛАСНИК ПРАВОСЛАВНЕ ДАЛМАТИНСКЕ ЦРКВЕ. Од год. 1. (1893) до год. 5 (1897) носио је наслов „Гласник православне далматинско-истријске епархије“, – са поднасловом: „Мјесечни часопис за црквено-просвјетне потребе православног свијета“, Задар од 1893. до краја 1911 године. Угасио се због слабог одзива свештенства и великих штампарских трошкова.

Издавала га је Православна конзисторија Далматинске епархије, а у годинама XVIII (1910) – XIX (1911) Стеван Јавор.

Поред службеног дела, доносио је црквене вести из Далматинске и других епархија, књижевне вести, поучне чланке, проповеди, некрологе и богату грађу за историју Српске православне цркве у Далмацији.

Уређивали су прва два броја год. I (1893) Стеван Кнежевић, и од бр. 3. исте године до краја год. III (1895) прота Ђорђе Поповић. Од год. IV (1896) до краја год. VII (1899) Спиридон Вујиновић. Од год. VIII (1900) до краја XVII (1909) поново прота Ђорђе Поповић – а после његове смрти год. XVIII (1910) и XIX (1911) прот. Стеван Јавор³⁴.

ПРОСВЈЕТА - „лист за Цркву и школу“ – издавало је Црногорско министарство просвјете и црквенијех дјела на Цетињу 1889–1890. и 1892–1901, и уређивала га канцеларија Књажевства црногорског Министарства просвјете и црквенијех дјела. У току 1891. настао је прекид у излажењу и трајао све до новембра 1892. године. Излазио је од новембра једне године и завршио се са октобром идуће године у

³² *Истио*, стр. 14.

³³ *Истио*, стр. 36.

³⁴ *Истио*, стр. 42.

месечним свескама и тако све до краја школске 1893/94 године. Године 1894. је почео лист да излази по календарској години тако да те године имамо бр. 1 (новембар) и бр. 2 (децембар). Година 1892/93 погрешно је означена поново као год. I излажења а год. 1893/94. као година II. Тек почетком јануара 1895. ова ознака године је исправљена на 6/4 и иде правилно све до год. 12 (1901) – када се лист угасио.

Године I (1892/93) и II (1893–94) уредник је био Јован Сундечић, а од новембра 1894. опет канцеларија Министарства просвјете и црквенијех дјела.

Југословенска штампа вели да је лист излазио само 1889. године. Енциклопедија Југославије Лексикографског завода да га не региструје³⁵.

Овако је, са низом минуциозних запажања и исправки у односу на друге релевантне библиографије и енциклопедијске прегледе, Цисарж описао 151 часопис. Он није давао податке о штампарији у којој се часопис штампао, о тиражу појединих година нити о власницима обрађених гласила, премда и овакви подаци могу бити важни за библиографе. У вези са ових недостацима Цисарж наводи да је данас, са историјске дистанце, најтеже утврдити величину тиража појединих листова и часописа.

Посебну вредност овој књизи даје историјски преглед развоја периодичне штампе Српске православне цркве (стр. 19–33), где се говори о значају штампе и периодике за културу једног народа, посебно о односу више црквене јерархије према црквеној периодици у разним историјским епохама. Овде аутор посебно обрађује појаву првих црквених часописа, наводећи програмске оријентације и потврде њиховог излажења. Као посебне целине у оквиру историјског прегледа који следи појављују се следећи наслови: *Црквена периодика у Србији до Првој светској рата* (стр. 23–24), *Црквена периодика у Карловачкој митрополији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и Далмацији до Првој светској рата* (стр. 24–25), *Периодика Српске православне цркве између Првој и Другој светској рата* (стр. 25–29) и *Црквена периодика после Другој светској рата* (стр. 29–31). Овај одељак библиографије уређен је минуциозно, са добрим увидом у релевантну историјску и библиографску литературу, великим бројем критичких запажања и бритких опаски. У закључним напоменама, пре излагања саме библиографске грађе, аутор још једном истиче значај периодичне црквене штампе као „гласила, браника и поборника Православља и Светосавља“: „Она се трудила и пажљиво пратила, бележила и оцењивала сваку појаву на пољу црквено-богословске књижевности и таквим својим ставом унапређивала црквени живот и помагала да се преброди узбуркано море живота <...>. У црквеној периодици има драгоценог материјала који је и данас актуелан – и који се не може мимоићи у проучавању угледне црквене прошлости. Јер часопис или лист, ако је добро вођен и редигован, може бити прилично поуздан параметар културних прилика у средини у којој излази и добар и прегледни информатор о свим актуелним догађајима“³⁶.

Средишњи део Цисаржевог дела представља библиографски опис око 50 000 јединица сложених по тематском принципу – азбучном реду појмова на које се одnose. Нажалост, приређивачи овог издања нису понудили интегрални или макар

³⁵ *Истио*, стр. 56.

³⁶ *Истио*, стр. 32.

селективни попис тематских области по којима су библиографске јединице груписане, нити регистар по предметним областима (или макар теолошким и другим контактним и комплементарним дисциплинама). Стога ћемо овде навести попис обрађених појмова: Абисинска црква, абортус (побачај), Авакум ђакон, Августин Блажени, агапе, аграфе, адвентизам, адресе (старе), азбука (алфавит), Академија духовна, Академија наука, акатист, актуалије, Албанска црква, Александријска патријаршија, алкохолизам, Америчка црква, аналфabetи, анатема, Англиканска црква, анђели, анексија, анкета, антиминос, Антиохијска патријаршија, антихрист, антропологија, Антоније (Храповицки, руски митрополит), антропософија, апокалипсис, апокрифи, апологетика, апостата, апостоли, апотека, Арадска епархија, Арије и аријанство, Армени, армија, Арсеније III и IV, археологија, архива, Архиепископија српска, архитектура, аскетика, астронаутика, Атанасије Велики, атеизам, атентат, Атос, Аустроугарска, Аустралија, аутокефалија, ауторитет, аутономија црквена, афоризми, Африка, бадњак, Балканско полуострво, Банат, Банатска епархија, Бањалучка епархија, баптизам, Барања, барјаци, Барска архиепископија, Бачка епархија, бдење, беда, безбожник, бенедиктинци, Београд, Београдска митрополија, Београдско-карловачка митрополија, бесмртност, Бечка митрополија, библиографија, Библија, библиотека, библијска историја, биографи и биографије, биоскоп, бир свештенички, Битољска епархија, Бихаћка епархија, благо (духовно), Благовести, благодарност, благодат, благослов, благостање, блаженства, ближњи, блуд, Бог, богатство, Богојављење, богомили, богомољци, Богородица, богослов, Богословија, богослужбене књиге, богослужбени језик, богослужење, Божић, Бока Которска, Бокотска епархија, болесни, болести, болница, большевизам, борци, Босанска црква, Босна, босански епископи, брак, брак грађански, брак други свештенички, брак – развод, Браничевска епархија, Бранковић Ђурђе (деспот), братољубље, братство Срба и Бугара, братство хришћанско, брачно право, брвнаре, бреме, брига, бројанице, Бугарска, бугарска зверства, Бугарска црква, будизам, Будимачка црква, Будималска-будимљанска епархија, буђење, буквица, Буковинска епархија, буџет, Ваведење, Вавилон, Вазнесење, Ваљевска епархија, ванбрачни живот, Вараџдински генералат, варалице, варварство, Варнава (Росић), патријарх српски, Васељенски сабор, Василије Велики, васиона, Васкрсење, васпитање, Ватикан, вегетаријанство, вез народни, велеград, Велимировић др Николај, епископ, венци, вера, верни, вероисповести, веронаука, вертеп, вечност, Видовдан, видовитост, Византија, визитација канонска, Викентије (Проданов), патријарх српски, вино, виноградарство, Витлејем, влада, владари, власт, вода, Војводина, Војна крајина, војник, војска спаса, воља, воћарство, Врање, врачање, Врбица, вредности духовне, време, врлине, Вршачка епархија, Вуковарска епархија, Гаврило патријарх, Гаврило др Дожић, патријарх српски, генерација, геније, географија, Герман патријарх српски, Гете др Владимир, гимназија, година нова, гозба, гордост, Горњокарловачка епархија, град, грамате епископске, граматика, грб, грех, грешници, гробље, Грци – Грчка, Грчка црква, гусле, Дабробосанска епархија, Далматинска епархија, Далмација, данашњица, Данте, дарвинизам, двадесети век, двор, дворска илирска депутација, Дебарска епархија, девојке (одбегаване), декалог, Декарт, дело, демагогија, демократија, деспоти и деспотице српски, деца, деца ванбрачна,

манастир Дечани, дијалог, дијаспора, Димитрије (Павловић) патријарх српски, дискриминација расна, дисциплина црквена, добро, добротворство, добротвор, догматика, дом, домовници, Достојевски, дотација свештеничка, Драчка епархија, држава, друштво, друштво културно, Дубровник, дуван, дужност, дух, Духови (празник), Дух Свети, духовне појаве, духовни живот, Дучић Никифор, архимандрит, душа, ђаво, ђакони – ђаконисе, ђачке дружине, евангелизација, Евангелистичка црква, еволуционизам, Евхаристија, егзистенцијализам, Египат, егоизам, еквивалент, екскурзија, екуменизам, Екуменски савет црква, Енглеска црква, епархија, епископ, епитимија, есперанто, есеји, естетика, Естонска црква, етика, жене, жене свете, жетва, живинарство, живопис црквени, живот, живот загробни, живот народни, живот црквени, живот и књиге, животиње, Жича манастир, Жичка епархија, жртва, журналистика, забаве, забавиште, заблуда, завет, Завет Нови, Завет Стари, завет и заветина, завист, Завод за заштиту споменика, загонетке, Загребачка епархија, Задруга православног свештенства, задругарство, задужбине српске, Задушнице, зајам народни, заклетва, закони, Законик Душанов, законодавство црквено, занатлије, запад, Западноевропска епархија, записи (афоризми), записи и натписи, заповести црквене, заробљенички логор, застава, Захумско-рашка епархија, Захумско-херцеговачка епархија, звона и звоњење, Зворничко-тузланска епархија, здравице, здравље, земљотрес, земља, земљорадник, Зетска епархија, зидарство слободно, Златоусти Јован св., Злетовско-струмичка епархија, зло, злочин, знамените личности, знање, Игуманов Сава Андрејевић, идеализам, идеологија, идоли, избори, изградња, изјава, изложба, изреке, иконе, Илинденски устанак, илирска дворска канцеларија, илузије, именик, имовина приватна, имовина црквена, инвалиди, Индија, индиферентизам религиозни, индустрија, инквизиција, инкунабуле, иноверни, интелектуалац, интелигенција, интерконфесионални односи, интернат, информација, ирелигиозност, Ирод Велики, Исаија Ђаковић, исељеници, исихазам, искрице, искупљење, искушење, ислам, исповест, исповедништво, истина, исток, Истра, истрајност, историја, источно питање, Јања црква у Влаху Староме, Јапан, Јасеновац, Јеванђеље – стари споменици, Јеванђеље, јеванђељска делатност, Јевреји, Јегарска епархија, јединство, језик, језуити, јектенија, јелеосвећење, Јенопољска епархија, јерархија, јерес, Јерменска црква, јероглифи, Јерусалим, Јерусалимска патријаршија, Јефимија, Јован Богослов апостол, Јован Дамаскин, Јован Кронштатски-Сергијев, Јован Крститељ, Јован Милостиви, Јован Рајић, Јован Рилски св., јубилеји и јубилари, Југославија, југословенство, Јуда издајник, јурисдикција, јуродиви, Јустинијана Прима, казна, Кајмакчалан, калвинизам, календар, калуђер, калуђерице, капелани, Карађорђе и Карађорђевићи, карактер, Караџић Вук Ст., Карловачка митрополија, каргузијанци, кастриоти, катихезе, катихете, катихизис, кибернетика, Кипарска црква, клевета, клепало, клерикализам, клетва, Климент Охридски св., клир, књига, књиге и листови, књижевност, књижевност дубровачка, књижевност духовна, књижевност народа, књижевност руска, књижевност српска, књижевност страна, књижевност црквена, кољиво, Коменски Ј. А., комунизам, конгрес богослова, кондуит листа, конзисторија, конкордат, конкубинат, Константин Велики, конференција свештеника, конференције црква, Конфучије, концил, Коран, Коришки Петар св., коса, космогонија, космонаути, Косово, Костајничко-зринопольска епар-

хија, Которска епархија, коцкање, крађа, краљеви српски, Краљевић Марко, Кратовска епархија, Крф, кривоклетство, криза, криминалитет, критика, Крмчија, крст, крст црквени, крунисање, Крушевац, Крф, крштење, ктитор, култура, кумство, лаж, Лазар цар св., Лазарица црква, лаици, лакомство, ласкање, Легес Морис, лекари, лектира, лењост, лепота, летописи, либерализам, Либералкаатоличка црква, Лига народа, Литванска православна црква, литература, литије, литургија, литургика, лицитација, логика, логор, лутеранство, љубав, љубазност, људи, љутња, мајка, Македонија, Македонска црква, манастир, манастир Ајдановац у Топлици, манастир Св. Ане у Славонији, манастир Св. архангела код Призрена, манастир св. арханђела на Превлаци, манастир Базијаш, манастир Бања-Рисан, манастир Бања код Прибоја, манастир Бањска, манастир Бездин у Банату, манастир Беочин, манастир Бешеново, Бијела манастир у Црној Гори, манастир Благовештење у Ждрелу Млавском, манастир Благовештење на Руднику, манастир Бођани, манастир Боговађа, манастир Бршљенац, манастир Буково (Крајина), манастир Велуће, манастир Височки код Пирота, манастир Вољавча, манастир Витовница, манастир Возућа, манастир Војловица, манастир Врањина у Црној Гори, манастир Враћевшница, манастир Св. Врача на Ибру, манастир Врдник, манастир Вујан, манастир Габровац, манастир Гомионица, манастир Гомирје, манастир Горњак, манастир Грабовац, манастир Градац, манастир Грачаница, манастир Гргетег, манастир Грлишански у Тимочкој епархији, манастир Грнчарица, манастир Дајбабе код Подгорице, манастир Дајша у Браничевској епархији, манастир Девич, манастир Дивљане, манастир Дивостин, манастир Дивша, манастир Св. Димитрија, манастир Доброловица на Тари (св. Ђорђа), манастир Добрићево у Херцеговини, манастир Драговац, манастир Драговић, манастир Драча, манастир Дреновац (Славонија), манастир Дривуша, манастир Дуга (Црна Гора), манастир Дужи у Херцеговини, манастир Св. Ђорђа (Тиквеш), манастир св. Ђорђа у селу Присад код Прилепа, манастир Ђурђеви ступови (и ступови), манастир женски у Берову, манастир Жанички у Боки, манастир Житомислић, манастир Жупа (Црна Гора), манастир Завала, манастир Зачећа Свете Ане (Кијев), манастир Иван Бегов, манастир Ивковић код села Лоћике, манастир Јаковић, манастир Јашински код Лесковца, манастир Јован Бигорски, манастир Јовање у Овчару, манастир Јошаница, манастир Јоакима Осоговског, манастир Каленић, манастир Калишки код Струге, манастир Св. Кирик, манастир Клисура код Ивањице, манастир Ковиљ, манастир Ковин, манастир Комоговина, манастир Копорин, манастир Косијерево у Црној Гори, манастир Крајински у Црној Гори, манастир Крајовачки Св. Јована, манастир Крепичевац Св. Успенија (Тимочка епархија), манастир Крка у Далмацији, манастир Крупа у Далмацији, манастир Крушедол, манастир Кувеждин - Фрушка гора, манастир Куманица, манастир Кусић у Румунији, манастир Кутина (Славонија), манастир Лавра печерска, манастир Лепавина у Хрватској, манастир Лесново, манастир Лешак (Македонија), манастир Липљански, манастир Липље (Босна), манастир Липовац, манастир Лопница у Власеници, манастир Ломница, манастир Љубостиња, манастир Манасија, манастир Св. Марка код Прилепа, манастир Марча, манастир св. Меланије у Зрењанину, манастир Месић, манастир Милешева, манастир Миљково, манастир Митрополија у Ждрелу Млавском, манастир св. Михајла у Берову, манастир Морача, манастир

Моштаница, манастир Нагоричано Старо, манастир Нерези, манастир св. Николе код Скопља, манастир Никоље под Кабларом, манастир Обод, манастири Овчарско-кабларски, манастир Озрен у Босни, манастир Ораховица, манастир Острог, манастир Св. Павла у Арабији, манастир Пакрац у Славонији, манастири паштровићки, манастир св. Петке у Загребу, манастир св. Петке код Параћина, манастир Петковица, манастир Пећ, манастир Пива, манастир Поганово, манастир Српско подворје у Москви, манастир Подластва (Бока), манастир св. Луке – Подмајински (Црна Гора), манастир Покајница, манастир Помела (у епархији Добробосанској), манастир Прасквица, манастир Превлака у Боки, манастир Преображење у Овчару, манастир Пречисте (код Кичева), манастир Привина глава (Фрушка гора), манастир Пустиња, манастир Раваница, манастир Раваница (у Срему), манастир Радовашница (Шабачка епархија), манастир Рајиновац код Гроцке, манастир Раковац (Срем), манастир Раковица код Београда, манастир Рача, манастир Режевић (Црна Гора), манастир Велика Ремета, манастир Ресава, манастир Ржански, манастир Рибница, манастир Рило, манастир Рмањ, манастир Рождества Богородице у Грбљу (Бока), манастир св. Роман, манастир Руденица, манастир Савина у Боки, манастир Св. Сисоја (испод Кучаја), манастир св. Сисоја код Раванице, манастир Сићево, манастир Сланци код Београда, манастир Соколица код Косовске Митровице, манастир Сопћани, манастир Сретење на Овчару, манастир Стјеник под Јелицом, манастир Стрмац на Кобаонику, манастир Суводол, манастир Суково, манастир Тавна, манастир Тврдош у Херцеговини, манастир Темска, манастир Требињски, манастир Тресије под Космајом, манастир Трескавац код Прилепа, манастир Св. Тројице код Пљеваља, манастир Троноша, манастир Туман у Браничевској епархији, манастир Ћелија (Црна Гора), манастир Убожац, манастир Успења у Селанима крај Пријеполја, манастир Св. Уроша (у Неродимљу), манастир Фенек у Срему, манастир Ходош, манастир Хопово, манастир Цетињски, манастир Чокешина, манастир Шемљуга у Банату, манастир Шишаговац у Срему, манастирска имовина, мане, мањине, Маричка битка, марксизам, Марчанска епархија и Марча манастир, Масарик, масони, математика, материјализам, Матица српска, матице (протоколи), матура, медицина, мемоари, месец, Месија, метафизика, методика, Метоксија, Метерлинк, Мештровић Иван, Мијатовић Чедомир, Милански едикт, милосрђе, милостиња, Министарство вера, мир, миропозавање, миро свето, мисија верска, мисионарство, мистика, митологија, Михајло Јовановић митрополит српски, младост, мњење јавно, Могила Петар, мода, модернизам, Мојсије, Мокрањац Ст. Ст., молитва, монархија, монахиње, монашка школа, монашка скупштина, монаштво, монашко удружење, монизам, Моравичка епархија, Моравска, морал, мошти свете, мржња, музеј, мудрост, музика, муслимани, мухамеданство, мученици, Мушички Лукијан, мушкарац, нада, назарени, намесник архијерејски, Наполеон, народ, народни проповедник, народни фронт, наслеђе, наставник, национал-социјализам, небо, неверје, невоља, недеља, незнабошци, неимарство, некролози, Ненадовић Матија, неосуђивање, непросвећеност, Неретвљанска епархија, несрећа, несторијанци, Никшићка епархија, Ниче, Нишка епархија, натписи, наука, Наум св. Охридски, нација, национализам, Новаковић Стојан, новац, нумизматика, Његош, Обилић Милош, обичај народни, обнова, Обрадовић Доситеј, образовање,

Обреновићи, оваплоћење, одежде црквене, одело, одмор, однос Цркве и државе, окултизам, омладина, оптимизам, општина црквена, оријенталне православне цркве, освета, Осечка епископија, ослобођење, отаџбина, откривење, отпадништво од вере, охолост, Охрид, Охридска архиепископија, оцене и прикази, Оци свети, Павле апостол, пажња, пакао, Пакрачка епархија, Палестина, панславизам, папство, парох, парохија, Параскева св., парохјани, пастирство, Пасха, Пасхалија, патријарси српски, Патријаршијски одбор и савет, патриотизам, патрологија, Пашић Никола, пашквиле, педагогика, Пелагић Васа, пензионо осигурање, песимизам, песме, песме преведене, песништво црквено, Петак Велики, петиције српске, Пећка епархија, Патријаршија Пећка, печалбари, печати, Печујско-мохачко-сечујско-сегитска епархија, Пива манастир, пијанство, Пилат Понтије, писање, писма стара, писма мисионарска, писма свештеничка, Писмо Свето, питања и одговори, питомци, пиће, плач, плаштаница, побожност, племенитост, плод, победа, поверење, погреб, поезија, пожртвовање, поздрав, позив, познавање, позоришни комад, позориште, појци, појање, покајање, полемика, политика, пољопривреда, Пољска, Пољска православна црква, пољубац, помен, помоћ, попадија, порнографија, породица, посланице архијерејске, посланици, пословице народне, пост, потоп, поуке, поштење, правда, правила црквена, право, правопис, Православље, празници, празноверице, пракса свештеничка, праштање, прегледи политички, прегледи црквени, Предање свето, Преображење, препород, преци, привилегије, привредник, пријатељство, пример, приповетке народне, природа, причешће свето, проблеми, прогрес, прозелитизам, пролеће, промисао, пропаганда, проповед, пророци, пророчанство, просвета - просвећивање, проституција, протестантизам, протопрезвитер, прошлост, Псалтир и псалми, психијатрија, психологија, псовка, Пупин Михајло, пут, пушење, пчеларство, равнотежа, рад, радикали, радиофонија, Радићи браћа, радост, рађање, размишљања, разно, разум, Рајић Јован, рак, раскол, расизам, раскош, ослабљеност, раскршће, рат, ратови српски, рационализам, Рашко-призренска епархија, ревизија, ревност, револуција, религија, религиозне приче, Ренан Ернест, Република, рестрикт, реформа аграрна, реформе црквене, реформаторска црква, реформација, речник, ризница духовна, Рим и Римљани, римокатолицизам, Римокатоличка црква, Римокатоличка црква у Југославији, родитељи, родољубље, родослови, романтизам, ропство, Руварац Иларион и Димитрије, рукописи, Румунска црква, Русија, Русини, Руска патријаршија, руска помоћ, Руска црква, саблазан, Сабор архијерејски, сабори, сабори народни, сабори црквени, Сава Свети, савест, савет, савременост, савршенство, садукеји, сазнање, Самарјанин, самоодрицање, самоубиство, самоуправа, санитет, Сарајево, Сарајлија Милутиновић Сима, сасуди, свекрва, свест, свет, светиња, светитељи, светитељи Срби, светковине, светлост, светосавље, Светосавски храм, светост, свеће, свештеничка скупштина, свештеничко стање, Свештеничко удружење, Свештеничко удружење (епархијски одбор), Свештеничко удружење румунско, свештеник војни, свештенство, свиларство, свирепост, Сегединац Перо, сектанти, село, сељаци, семинар свештенички, семитизам, Сенека, Сентандреја, сеоба, Серафим св. Саровски, сесије парохијске, Сечујска епископија, символ, символничке књиге, Синај (у Палестини), синаити, синђелије, синдикат, Синђелић Стеван, Синод, сиромаштво, сједињење цркава,

Скопље, Скопска митрополија, скупштина народна, слабости, славе, Славонска епархија, слепи, сликари и сликарство, слобода, Словени и словенофили, Словенци и Словенија, слога, случај, Смедеревска епархија, смерност, смрт, снови, Соколовић Мехмед, соколство, Сократ, солидарност, Соловјев Владимир, Солун, Солунски фронт, Социјалистички савез, социјализам, социјално осигурање свештеника, социјално питање, социологија, спаљивање мртвих, спасење, Спиноза, спиритизам, споменице, споменици, споменици српски, спорт, Срби, Срби у Румунији, Срби у Турској, Срби у Мађарској, Србија, Србија јужна и стара, србуље, среброљубље, Сремскокарловачка епархија, Сретење, срећа, сродство, српски архиепископи, Српска патријаршија, српство, српско-хрватско питање, срце, становништво, старатељство, старине српске, старокатолицизам, старословенски језик, старост, статистика, Статут, стенографија, стечајни испит, стигматизација, стид, столпници, сточарство, страдање, стража, страст, Стратимировић Стеван митрополит, страх, стрпљење, стуб, Студеница манастир, студенти, Суд страшни, суд чести, судбина, судство, сујеверје, сумња, схоластика, тајанствене појаве, тајне свете, таксе, Талмуд, Творац, Текелијанум, тежња, телеграф, телеологија, телепатија, тело, тема, Темишварска епархија, теологија, теорија, теософија, Тесла, тестамент, техника, Тимочка буна, Тимочка епархија, типик, Тито, толеранција верска, Толстој Лав Н., тонзура, Топличка епархија, традиције, трговина, Требник, трезвеност, трошак, трпљење, Трст, туберкулоза, тужба, туризам, Турци, тутори, убиство, уводници, удружење, Ужичка епархија, уздржљивост, уједињење, уједињене црква, ултрамонтанство, умереност, уметност, умор, умрли, Универзитет, унија, унијати, уредбе, уредник-уредништво и извештаји, усињење, Ускрс, успомена, Устав, Устав црквени, устанак народни, устанак српски, утеха, ученици, учитељ, учитељско удружење, уцбеници, Факултет богословски, панатизам, фарисеји, фашизам, филиокве, филозофија, филологија, Финска православна црква, фолклор, фонд књижевни, фондови народни, фонд свештенички, Фотије патријарх цариградски, Француска, Св. Фрањо и фрањевци, фреске, Фрушка гора, Хабзбурговци, Харнак Адолф, хаџије, Хаџи, Хаџи Рувим, Хвостанска епархија, Хегел, херој, Херцеговачка епархија, Херцеговина, хигијена, Хиландар манастир, хипотеза, Хоматијан Охридски, архиепископ, Хопово манастир, хор, храм, храна духовна, Хрвати, Хрватско-северинска епархија, хрисоуља, Христос, хришћани, хришћанска заједница, хришћанска заједница младих људи, хришћанство, хумана друштва, хуманизам, Хумска епископија, Хус Јован и хуситизам, цареви српски, Цариград, Цариградска патријаршија, Царство небеско, Цвети, Цвијић Јован, цвинглијанство, целибат, цензура духовна, Цетињска митрополија, Цигани, Црква, Црква у Летонији, Црква српска у Независној Држави Хрватској, Црква у Јапану, Црква српска, Црква српска у Америци, Црква православна у Аустроугарској, Црква православна у Италији, Црква на Кипру, Црква у Кини, Црква у НР Македонији, Црква српска православна у Румунији, Црква српска православна у Словеначкој, Црква православна у Чехословачкој, Црквена општина, цркве, Црквени суд, Црквено право, црквенословенски језик, црквењаци, Црна Гора, Црногорска митрополија, Црногорци, Чешка, чиновници, чистилиште, читаоница, човек, човечанство, чтеци, чудо, чуда савремена, Шабачка епархија, шизма, школа, шовинизам, Шпанија, штампа,

штампарије, штедња, Штросмајер, шума, Шумадија, Шумадијска епархија. Већ сам попис тематских одредница сведочи о широком дијапазону проблема обрађених на страницама српске црквене периодике од 1868. до 1970: ту су студије и расправе, преводи, осврти, прикази из хришћанске теологије (библистике, патрологије, литургије и историје хришћанске уметности, историје Цркве – опште, националне и историје помесних Цркава, канонског права, систематске теологије – догматике, упоредног богословља, апологетике, хришћанске етике, екуменске теологије, пастирског богословља, катихетике и методике верске наставе, омилитике), али и философије, религиологије, историје религије, психологије, историје, етнологије, филологије – лингвистике, теорије и историје књижевности, педагогије, социологије, историје уметности, а драгоцену грађу чине и документа црквених органа, извештаји, књижевноуметнички прилози разних жанрова (оригинални и преводни), некролози, сведочења, полемике, да даље не набрајамо – све то, дакле, сведочи о живој и моћној реци аутентичног стваралаштва и трудољубља бројних знаних и незнатих посленика српске црквене периодике, о њиховом огромном доприносу изграђивању духовности, утемељивању и развијању теолошке мисли и развијању националне културе Срба током стотину година које су представљале предмет библиографске обраде (година 1868. је узета као иницијална из разлога што су тада покренута прва православна гласила у српском народу – новосадска „Беседа“ и београдски „Пастир“³⁷).

Презентацију библиографских јединица илустроваћемо на примеру двеју тематских области.

ЂАКОНИ – ЂАКОНИСЕ³⁷

-: Ко су ђаконисе? – ПМ, X, 967, 69

6.12

-: Шта се тражи од доброг ђакона? – ПР, 1908, III, 3 стр. 20–21., 4, стр. 28–29.

6.13

БСМ: Положај ђакона у нашој Цркви – В, 1930, XI, 5, стр. 3–4.

6.14

БОГДАНОВИЋ ЛАЗАР: Посвећење ђаконисе у хришћанској древности – СС, 1898, VI–II, 47, стр. 756–758.

6.15

ИЛКИЋ СТЕФАН: Ђаконија и ђаконисе – ДС, 1939, XII, 4, стр. 164–171.

6.16

ОЛБИНА ЈОВО: О ђаконату у Римокатоличкој цркви – ВСУЈ, XIX, 967, 428, 5.

6.17

ОЛБИНА ЈОВО: Жене ђаконисе – ВСУЈ, XIX, 967, 430, 4.

6.18

ЈОВАН ДАМАСКИН³⁸

К. Ђ. С.: Св. Јован Дамаскин – И, 1894, VIII, 12, стр. 451–458.

11.300

³⁷ *Истио*, стр. 245.

³⁸ *Истио*, стр. 336.

БРАДИЋ АЛЕКСАНДАР Т.: Св. Јован Дамаскин – ЗБИРКА, 1908, књ. I, стр. 38–41.

11.301

ПАЛАЈДА СЕРАФИМ, синђел: Свети Јован Дамаскин као догматичар – БЈБЕ, 1934, IX, стр. 24–40; 123–140; 239–252; 312–340; 1935, X, стр. 386–403.

11.302

ТОЛСТОЈ А. К. (с руског Поповић Лука): Јован Дамаскин – СС, 1896, VI, 49, стр. 808–812; 50, стр. 824–829.

11.303

У опису сваке библиографске јединице, као што видимо, ради уштеде простора није навођен пун наслов часописа или листа, него само његова скраћеница, затим година излажења (римским бројем), календарска година, број (или књига) часописа у дотичној години и на крају стране чланка или расправе.

Основни принцип за распоређивање библиографске грађе био је садржај радова, на основу чега су подељене главне тематске целине, док су радови из сваке најуже тематске области описани према азбучном редоследу презимена и имена њихових аутора. У низу случајева примењен је систем упућивања на блиску тематску област, нпр. Оци свети (*види и њог Папирологија*), Писмо Свето (*види њог Библија, Јеванђеље, Завеш Нови и Сћари*), Сектанти (*види и Јерес*), и сл. Међутим, аутор је пропустио да радове који се односе на две или више области региструје на одговарајућем броју места у библиографији; такође, у неким случајевима било је тешко по наслову рада одредити његов предмет, односно ужу област на коју се рад односи, тако да је у овим случајевима било пожељно дати анотације у што је могуће сажетијем виду, које би помогле да што већи број радова нађе конкретно место у тематској структури библиографије. Исто тако, као пропуст редактора и приређивача ове библиографије може се навести и одсуство регистара који би умногоме олакшали служење библиографијом – хронолошког, затим именског регистра аутора, регистра наслова, као и предметног регистра. Свакако би се сви учени пропусти могли отклонити уколико би дошло до штампања новог, проширеног и допуњеног издања ове драгоцене књиге, која би заслуживала да добије и свој наставак у виду библиографског описа наших црквених листова и часописа од 1970. године до данас. На овом замашном послу било би пожељно ангажовати тим стручњака са одговарајућим библиолошко-информатичким и теолошким образовањем. Такође, подручје црквене периодике требало би проширити и на српску дијаспору, како би се стекла комплетнија слика о деловању Српске православне цркве на целокупној њеној канонској територији.

Друго значајно дело протојереја Бранка А. Цисаржа из области библиографске делатности јесте *Библиографија протојереја шћамјаних у црквеним часописима за њоследњих сћо њодина*, објављена у часопису „Богословље“ за 1972, 1973. и 1974. годину³⁹, као и у засебном – монографском издању (1975)⁴⁰. И овде пре навођења самог библиографског описа и инветаризације прикупљене библиограф-

³⁹ Б. Цисарж, *Библиографија протојереја шћамјаних у црквеним часописима за њоследњих сћо њодина (1868–1970)*. – Богословље, 1972, 1–2, стр. 85–154; 1973, 1–2, стр. 125–176; 1974, 1–2, стр. 115–197.

⁴⁰ Б. Цисарж, *Библиографија протојереја шћамјаних у црквеним часописима за њоследњих сћо њодина (1868–1970)*. Нови Сад - Београд, Удружење православног свештенства Епархије бачке, 1975.

ске грађе аутор даје подробен предговор у коме образлаже значај увида у проповедничку литературу. „По разним црквеним часописима за последњих сто година“, примећује Бранко Цисарж, „штампан је велики број проповеди појединих наших црквених проповедника <...> Заиста не би било тешко наћи и једно верско питање које не би било ако не потпуно протумачено, а оно бар дотакнуто. Зар се у толиком броју штампаних проповеди по разним црквеним часописима не би могло пронаћи неколико стотина проповеди трајније вредности? Стога ће ова библиографија као обавештење о штампаним проповедима у нашим периодичним часописима користити не само научним радницима него и свима који се ма на који начин овим питањем интересују“⁴¹.

Као посебан мотив за састављање ове библиографије Цисарж наводи непостојање антологија из црквеног беседништва у српској говорној и социокултурној средини. Наиме, српски омилитичари, свештенство, ученици духовних школа и заинтересована јавност могли су се ослонити само на *Рейторику* Бранислава Нушића, Београд, 1934, у којој је од 75 беседа узето у обзир укупно 19 црквених проповеди, затим *Анџологију њројоведи* коју су приредили протојереј Живан Маринковић и протојереј Борис Селиквановски (Београд, 1965) за ученике петог разреда богословије, умножену у ограниченом броју примерака за интерну употребу у духовним школама, која стога није доступна парохијским свештеницима, *Беседе (Избор из свейској беседништва)* у издању „Културе“ (Београд, 1966) са свега 25 црквених проповеди од укупно око 150 укључених реторичких остварења и *Зборник њосмрџних њројоведи и речи* проте Петра Гагулића (Ниш, 1969). Друге средине, по његовом увиду, имају знатно већи број антологија црквеног беседништва: на пример, у руској средини запажене су антологије С. Булгакова, Ј. А. Зарницког, М. А. Поторжинског, Платона Дударева, Н. Архангелског и других. Поред тога, у иностранству постоје и омилитички приручници који настоје да проповедницима у што прегледнијој форми предоче довољно материјала за планирани омилитички рад. Примера ради, такви су приручници Ј. Толмачова са нацртима за проповеди, Григорија Дјаченка са неколико хиљада конспеката и планова, поука, беседа и говора на разне догматске, моралне и друге црквене теме, као и низ приручника који се користе у Римокатоличкој и Протестантској цркви. Овако сређен материјал, констатује Цисарж, олакшава свештенику припремање за конкретан проповеднички рад⁴².

Све ово подстакло је протојереја Бранка Цисаржа да систематизује и библиографски опише проповеди из црквених часописа, при чему он није узео у обзир остварења овога жанра из разних штампаних самосталних збирки, чији број није мали. Ову библиографију поделио је на четири одељка: 1. *Пројоведи и одломци из дела свейџих Оџаца и учџијеља Цркве*; 2. *Пројоведи на њџокрејџне црквене њразџнике*; 3. *Пројоведи на њокрејџне црквене њразџнике* и 4. *Пројоведи на њџџедине црквене џеме*. У сваком одељку и под сваким насловом долазе најпре проповеди чији је аутор анониман, премда се, по састављачевом запажању, може као сигурно претпо-

⁴¹ Б. Цисарж, *Библиографија њројоведи џџамџаних у црквеним часџписима за њоследњџх сџџџ година (1868–1970)*. – Богословље, 1972, 1–2, стр. 89.

⁴² *Исџџ*, стр. 89–90.

ставити да су их писали уредници часописа у којима су објављиване⁴³, затим проповеди означене непотпуним именима аутора – иницијалима, а затим по азбучном реду презимена аутора у комбинацији са хронолошким принципом (ако неки аутор има више проповеди у оквиру одређене тематске целине, на прво место унете су оне које су раније објављене). Корпус часописа из којих је ексцерпиран материјал мањи је од оног коришћеног за интегралну библиографију периодичне штампе Српске православне цркве (63 наслова). Занимљиво је напоменути да је аутор нашао за потребно да из идеолошких разлога изостави („као неактуелне за данашњицу“) проповеди на теме: Краљ – дочек (12 проповеди), Краљ – рођендан (62), Краљ – имендан (9), Краљ – крунисање (6), Краљ – ступање на престо (4), Краљ – јубилеј (1), Краљ – смрт (4), Краљ – парастос (7), Краљевина – проглас (18) и Престолонаследник (10)⁴⁴.

Први део библиографије, *Проповеди и одломци из дела светих Отаца и учитеља Цркве*, распоређен је искључиво по именима аутора и обухвата 185 библиографских јединица. Други део, *Проповеди на нејојекрејне црквене празнике*, подељен је на следеће тематске целине: Нова година – Посланице, Нова година, Недеља пред Богојављење, Богојављење, Недеља по Богојављењу, Сабор светог Јована Крститеља, Свети Сава, Свети Григорије Богослов, Света Атанасија, Света три јерарха, Срећење, Свети Харалампје, Свети Ђорђе Кратовац, Свети Симеон Мироточиви (Немања), Прво и друго обретење главе Св. Јована Крститеља, Светих четрдесет мученика (Младенци), Благовести, Ђурђевдан, Марковдан, Спаљивање моштију Светог Саве, Свети Василије Острошки, Свети пророк Исаија, Свети Јован Богослов, пренос моштију Светог Николе, Свети Ђирило и Методије, Свети цар Константин и Јелена, Свети цар Лазар – Видовдан, Ивањдан, Петровдан, Свети оци јулски, Свети великомученик Прокопије, Свети архангел Гаврило, Свети Кирик и Јулита, Свети Стеван Лазаревић, Свети пророк Илија, Света Марија Магдалина, Света Петка Трнова, Преподобна мати Ангелина, Свети Макавеји, Пренос моштију светог архијакона Стефана, Преображење, Велика Госпојина, Усековање, Мала Госпојина, Недеља пред Воздвижењем, Крстовдан, Недеља по Крстовдану, Симон монах (Стефан Првовенчани), Свети апостол и јеванђелист Јован Богослов, Свети оци октобарски, Преподобна Параскева (Петка), Деспот Стефан Штиљановић, Покров Свете Богородице, Деспот Стефан Високи, Свети апостол Тома, Свети Петар Цетињски, Свети великомученик Димитрије, Аранђеловдан, Ваведење, Андрија Првозвани, Свети Никола, Ђакон Авакум, Недеља праотаца (Материце), Недеља светих отаца (пред Божић), Божићни пост, Божићне посланице, Божић други дан, Архијакон Стефан, Недеља по Божићу. Трећи део обухвата проповеди на покретне црквене празнике (везане за недељни и годишњи круг) распоређене по следећим одељцима: Васкршње посланице и проповеди, Други дан Ускрса, Трећи дан Ускрса, Томина недеља, Недеља мирносица, Недеља четврта по Ускрсу – ослабљеног, Недеља пета по Ускрсу – Самарјанке, Недеља шеста по Ускрсу – о слепом, Спасовдан, Недеља седма по Ускрсу – Светих отаца, Духови (посланице), Духови први дан, Духови други дан, Недеља пр-

⁴³ *Исто*, стр. 91.

⁴⁴ *Исто*, стр. 91.

ва по Духовима – Свих светих, Недеља друга по Духовима, Недеља трећа по Духовима, Недеља четврта после Духова, Недеља пета по Духовима, Недеља шеста по Духовима, Недеља седма по Духовима, Недеља осма по Духовима, Недеља девета по Духовима, Недеља десета по Духовима, Недеља једанаеста по Духовима, Недеља дванаеста по Духовима, Недеља тринаеста по Духовима, Недеља четрнаеста по Духовима... до Недеље тридесет шесте по Духовима, Недеља митара и фарисеја, Недеља о блудном сину, Недеља месопусна, Недеља сиропусна, Велики пост, Среда прве недеље Великог поста, Петак прве недеље Великог поста, Теодорова субота, Недеља православља – посланице, Недеља прва Великог поста – православља, Недеља друга Великог поста – пачиста, Недеља трећа Великог поста – крстопоклона, Недеља четврта Великог поста – средопосна, Среда пете недеље Великог поста, Петак пете недеље Великог поста, Недеља пета Великог поста – глувна, Петак шесте седмице Великог поста, Лазарева субота, Недеља шеста Великог поста – Цвети, Страсна недеља, Велики понедељак, Велики уторак, Велика среда, Велики четвртак, Велики петак, Велика субота. Последњи део библиографије представљају проповеди на поједине црквене теме наведене у азбучном поретку: адвентизам, анђели, антиминос – полагање у Цркви, апостолат, апостоли, архијереји – дочек, архијереј – канонска визитација, архијереј – наречење, архијереј – посвећење, архијереј – устоличење, архипастирске посланице, бадњак, безбожници, безверје, благодарење, блаженства, ближњи, Бог, богатство, богомољци, Богородица, богословија, богослужење, болест, борци, брак, васкрсење, васпитање, ватрогасци, венчање, вера, визитација канонска, владање у цркви, владар, водоосвећење, војници, врачање, време, гнев, гордост, грех, гробље, гусле, демократија, деца, добровољци, дом, друштво, дужности, дух, духовник (исповедник), душа, ђаво, екуменизам, жалост, жена, жетва, живот, живот човеков, жито (освећење), завет, завист, загробни живот, задруга, задушнице, заклетва, заповести (Декалог), застава (освећење), збор свештенички, звона (освећење), звонара, здравице, здравље, зло, игуман, избор пароха, икона (поштовање), иконостас, искушење, испит брачни, исповест, исповест (свештеника), истина, исцељење, Јеванђеље, јединство, језик, јектенија, јубилеј, каматарење, касарна, катихетске поуке, клевета, клетва, конференције свештенства, крађа, крст, Кумановска битка, крштење, лаж, леност, литија, литургија, љубав, љубав према Богу, љубав ка ближњем, љубав к непријатељима, мајка, манастир, мане, масони, матуранти, милостиња, мир, мода, молебан, мир, молитва, монашење, морал, мученици, нада, назарени, наука, невоља, неверовање, недеља, некролози, новац, обичај, одело, омладина, опело, Оплеанац, о песми и појачу, опроштајна реч, освећење воде, ослобођење, осуђеници, парастос, парохијани, патријарх (дочек), патријарх (устоличење), патријарх (сахрана), патријаршија (проглас), певачко друштво, пијанство, Писмо Свето, побожност, пожртвовање, поздрави, покајање, поправљање, породица, пороци, посланице архијерејске, пост, похађање Цркве, поштење, поштовање, Православље, празници, праштање, пренос моштију, призивање Светог Духа, пријатељство, причешће, после причешћа, празнословље, прелаз у Православље, производство, пролеће, Промисао Божији, просвета, Псалми, псовање, рад, раскош, рат, ревизија, револуција, родитељи (поштовање), рођење, рукоположење, саблазан, Савет епархијски, савршенство, сватови, свет, светитељ, светлост, свеће, све-

штеник (поштовање), Свештеничко удружење, Символ вере, сиромаштво, слава, слобода, слога, служба Богу, смех, смирење, смрт, соколи, социјализам, спасење, споменик, споменик борцима, среброљубље, срећа, срце, стид, страдање, страсти, страх Божији, суд, судбина, сујеверје, сумња, супрузи, суша, свете тајне, талант, трпљење, трудољубље, уједињење, умереност, устанак, ученици, учитељи, фронт солунски, храм, Христос, хришћанство, црквени крст, Црква, црква (обновљење), црква (освећење), црквена слава, чистоћа, чесма (освећење), човек, чудо (лажно), школа, школска година (почетак), школска година (крај), штедња и разно.

Библиографија садржи укупно 5707 јединица, при чему су узете у обзир како проповеди домаћих тако и проповеди страних аутора, превасходно руских проповедника објављиване на страницама наше црквене периодике. Методолошки недостатак овога дела, поред одсуства регистара (хронолошког, ауторског, регистра наслова, предметног) јесте и неразграничење два самосвојна и оделита жанра – проповеди и посланица, које се у неким тематским одељцима раздвајају, а у неким дају заједно. Смештање материјала посланица у библиографију проповеди није ничим мотивисано и подробније објашњено у ауторовом предговору. Такође, од значаја за историјат српске културе у целини, а и српске филологије и богословске мисли било би од значаја да је аутор поред података о именима проповедника или аутора посланица наводио и имена преводилаца, што је чињено спорадично и недоследно.

И поред извесних пропуста, неоспорно је да је протојереј Бранко Цисарж саставио до данас најреспектабилније библиографије српске теолошке мисли, духовне и црквеноисторијске баштине похрањене на страницама црквених периодичних издања, које имају непролазну вредност и представљају основ и надахнуће за даљи рад у овој области. Извесно је да величину и значај његовог свеукупног дела, као личности несвакидашњег интелектуалног формата, изванредне радне енергије и ентузијазма, још нисмо довољно уочили и оценили. То би, чини нам се, могао бити захвалан материјал за једну комплетнију студију.

Ксения Кончаревич

Библиографическая деятельность протоиерея Бранко А. Цисаржа

Анотация: В предлагаемой работе дается описание и критическая оценка деятельности протоиерея Бранко А. Цисаржа (1908–1982) на составлении двух крупнейших библиографий из области сербского богословия и православной духовности – *Један век периодичне штампе СПЦ*, Београд, 1986–1991. и *Библиографија протојереја протојереја у црквеним часописима за последњих сто година (1868–1970)*, Нови Сад – Београд, 1975.

Ключевые слова: библиографии, история сербской периодики, церковная печать, проповеди, Бранко А. Цисарж (1908–1982).